

Leren lezen en spellen

‘Inhoudelijke vakdidactiek is cruciaal’

José Schraven is auteur van het handboek ‘Zo leer je kinderen lezen en spellen’, dat tot doel heeft de instructiekwiteit van leraren te verhogen. Lidy Peters vroeg haar: ‘Wat moeten leraren in groep 2 en 3, jonge-kindspecialisten, intern begeleiders en schoolleiders weten over goed (voorbereidend) aanvankelijk lees- en spellingonderwijs?’

Wanneer het in onderwijs en media gaat over ‘jongeren die niet meer kunnen lezen’, bijvoorbeeld naar aanleiding van de PISA-resultaten, dan gaat het over het begrijpen van een tekst. Daar is kennis en woordenschat voor nodig. Maar het begint allemaal met twee andere vaardigheden: technisch lezen en, daarmee samenhangend, spellen. Bij technisch lezen gaat het erom dat je woorden kunt ontsleutelen. Dat start met het kunnen verklanken van letters. Bij spelling draait het erom dat je woorden zonder fouten kunt schrijven. Dit aanvankelijk lees- en spellingsonderwijs legt de basis om teksten te begrijpen en teksten te kunnen schrijven. De geschreven wereld ontsluit zich voor het eerst in groep 3, waar kinderen het technisch lezen en spellen onder de knie gaan krijgen.

Het aanvankelijk lees- en spellingonderwijs legt de basis

Wat moeten alle leraren, maar zeker ook de ib'ers in het basisonderwijs, volgens jou weten over leren lezen en spellen?

‘Op de eerste plaats: dat het handig is de samenhang tussen lezen, spellen én schrijven te benutten. Bij het aanleren van de letter wordt deze letter ook geschreven. Daardoor wordt ook het fijn-motorische kanaal in de hersenen “ingeschakeld” en onthouden de leerlingen de letter beter.

Op de tweede plaats moeten leraren en ib'ers onderwezen hebben gekregen wat lezen en spellen precies is. Namelijk: lezen is auditief maken van wat je ziet. En spellen is wat je auditief in je hoofd hebt weer visueel maken, oftewel opschrijven.'

↳ *'Elke professional moet weten welke oefening bij lezen en welke bij spelling hoort'*

De ib'er moet dus de theoretische kennis hebben, van hoe je het op de juiste manier aan kunt leren?

'Ja. Dat wil zeggen: kennis van de opbouw van het lees- en spellingproces, van de heldere eenduidige instructie die bij elke nieuw onderdeel hoort, weet hebben van de taakanalyse van het lezen en de spelling. Alsjeblieft geen ingewikkelde theorieën.

Een bekende oefening uit veel methodes is: een woordje *hakken* en hup, meteen *plakken*. Maar waar ben je dan mee bezig? Dan doe je twee dingen door elkaar. De ib'er moet kunnen uitleggen aan de collega's dat *plakken*, ofwel synthetiseren, hoort bij lezen. *Hakken*, ofwel de auditieve analyse, hoort bij spelling.

De auditieve synthese (*zingen, zoemen*) en auditieve analyse (*hakken*), en daarmee samenhangend de visuele- en auditieve discriminatie (zie figuur 1, red.), zijn hulp oefeningen om dat lezen en spellen voor elkaar te krijgen. Maar welke oefening hoort bij lezen en welke bij spelling? Dat moet elke professional weten. En ook welke precieze stapsgewijze instructie dan hoort bij een oefening. Wat zeg je zo kort en duidelijk mogelijk tegen de leerlingen, wanneer je dit gaat oefenen?

Een leraar moet dit echt zelf hebben kunnen oefenen om het helemaal in de vingers te krijgen. Het is de basis en hoort thuis in de opleiding. Het trieste is: in die vierjarige opleiding krijgen studenten vaak maar één keer een module aanvankelijk lezen aangeboden. Maar later krijgen ze wel de schuld als het hun leerlingen niet lukt.'

Wat moet er in de opleiding veranderen?

'De docenten op de pabo, en ook in de nascholingen, moeten de inhoudelijke vakdidactiek onderwijzen. Het gaat nu vaak alleen maar over processen. Natuurlijk zijn de tien instructieprincipes van Rosenshine (2012) van belang: dat je veel moet herhalen, dat je stapsgewijs instructie moet geven, dat je feedback moet geven enzovoort. Maar wat is de inhoud? Instructieprincipes moeten vertaald worden naar de inhoudelijke vakdidactiek van lezen en spellen in de dagelijkse lespraktijk. Studenten moeten leren wat zij kunnen doen als een leerling iets niet beheerst. Welke tussenstap kunnen zij dan aanreiken? Een voorbeeld: een leerling die nog niet kan *hakken*, zet je niet achter de computer om het te gaan oefenen. Je moet je afvragen: wat kan ik doen?'

José Schraven is orthopedagoog en gespecialiseerd in de didactiek van lezen, spellen en taal. Zij ontwikkelde de methodiek 'Zo leer je kinderen lezen en spellen' (ZLKLS). In het handboek met dezelfde titel wordt concreet de inhoud van het lezen en spellen voor groep 2 tot en met 8 beschreven. Binnen ZLKLS wordt dezelfde ordening van woorden in categorieën gebruikt bij zowel lezen als bij spelling. Dankzij deze ordening kunnen kun je als professional veel beter de samenhang tussen deze vakken duidelijk maken. Leerlingen gaan hierdoor sneller goed lezen en spellen. In de boeken 'Lezen en spellen in groep 3' (Pica, 2023), 'Lezen in groep 4' en 'Lezen in groep 5' (Pica, 2023) zie je dezelfde ordening terug. ZLKLS is uitgewerkt voor spelling in de methode 'Staal' (Malmberg, 2013; 2024) en voor schrijven in de schrijfschriften 'Steeds beter schrijven' (De Schrijfvriend, 2023). Samen met scholingspartners geeft Schraven cursussen en workshops en ondersteunt zij scholen bij implementatie van de ZLKLS-methodiek. Onderzoek van de Radboud Universiteit Nijmegen toonde al in 2006-2007 het positieve effect van ZLKLS aan (Bosman, 2007).

spellen' (ZLKLS). In het handboek met dezelfde titel wordt concreet de inhoud van het lezen en spellen voor groep 2 tot en met 8 beschreven. Binnen ZLKLS wordt dezelfde ordening van woorden in categorieën gebruikt bij zowel lezen als bij spelling. Dankzij deze ordening kunnen kun je als professional veel beter de samenhang tussen deze vakken duidelijk maken. Leerlingen gaan hierdoor sneller goed lezen en spellen. In de boeken 'Lezen en spellen in groep 3' (Pica, 2023), 'Lezen in groep 4' en 'Lezen in groep 5' (Pica, 2023) zie je dezelfde ordening terug. ZLKLS is uitgewerkt voor spelling in de methode 'Staal' (Malmberg, 2013; 2024) en voor schrijven in de schrijfschriften 'Steeds beter schrijven' (De Schrijfvriend, 2023). Samen met scholingspartners geeft Schraven cursussen en workshops en ondersteunt zij scholen bij implementatie van de ZLKLS-methodiek. Onderzoek van de Radboud Universiteit Nijmegen toonde al in 2006-2007 het positieve effect van ZLKLS aan (Bosman, 2007).

Lezen	Spellen
Auditieve synthese (zingen/zoemen): rrrraaaamm = raam.	Auditieve analyse (hakken): Raam = r-aa-m, terug naar eerste letter: r.
Visuele discriminatie: letters van elkaar kunnen onderscheiden.	Auditieve discriminatie: klanken van elkaar kunnen onderscheiden.

Figuur 1: Belangrijke oefeningen voor technisch lezen en spellen in de klankzuivere periode.

Een tussenstap is om samen met de leerling de eerste letter los te maken. Als dat goed gaat, dan pas ga je samen de volgende letter losmaken.

‘Leraren moeten met vakinhoudelijke didactiek welbeslagen ten ijs komen’

Het doel is dat startende leraren in de praktijk met de vakinhoudelijke didactiek welbeslagen ten ijs komen. Dit betekent dat studenten veel moeten oefenen, feedback moeten krijgen en veel moeten herhalen. Eigenlijk dezelfde principes die de leraren ook toe moeten passen in het basisonderwijs. Ik hoor nog van te veel stagiaires dat hun opdrachten gericht zijn op hun persoonlijke competenties. Waardoor mensen die met enthousiasme begonnen, afhaken. Want ze willen leren hoe ze dat vak moeten geven! Hoe mooi zou het zijn als ze op hun praktijkschool zichzelf filmde wanneer ze een lees- of spellinginstructie geven? En dat dát materiaal dan op de opleiding wordt besproken. En niet, zoals ik onlangs nog hoorde, een opdracht om bij een spellinginstructie nog een leuke activiteit te bedenken. Nogmaals, het gaat om vakdidactische inhoud. Als je daar geen weet van hebt, heb je ook niets aan processen.’

Tijdens de instructie zitten de leerlingen niet in groepjes, maar in rijtjes?

‘De ib’er en/of jonge-kindspecialist moet duidelijk kunnen uitleggen aan de leraar waarom het zo belangrijk is dat de leerlingen recht tegenover hem zitten.

Lezen en spellen in groep 3, volgens de ZLKLS-methodiek

Leren lezen en spellen in groep 3 gaat het eerste half jaar alleen over klankzuivere woorden. Dit betreft de eerste spellingcategorie: ‘Hakwoord, ik schrijf het woord zoals ik het hoor.’ Lezen en spellen lopen dan nog gelijk met elkaar op. Daarna komt de niet-klankzuivere periode en worden de woorden die de éénzijdige koppeling niet meer hebben (34 categorieën) aangeleerd. Vanaf de tweede helft van groep 3 lopen lezen en spellen dan niet meer gelijk met elkaar op. Niettemin is het kenmerk van de methodiek ZLKLS dat in beide periodes de leraar de lees- en spellingoefeningen haarscherp van elkaar weet te onderscheiden, sobere en heldere stapsgewijze instructie geeft, veel herhaalt, meteen feedback geeft en veel kanalen (auditief, visueel en motorisch) inschakelt.

Tip van de redactie! Lees: ‘Eerste Hulp Bij Begeleiden – Is het nodig om al vroeg aan de slag te gaan met beginnende geletterdheid?’ (Beter Begeleiden, maart 2023). Je vindt het in de materialenbank op lbb.nl.

Ook kleuters, tijdens het oefenen van het fonemisch bewustzijn. De lees- en schrijfrichting is van links naar rechts. Dat principe wordt zichtbaar gemaakt, doordat de leraar alles van rechts naar links doet. Denk aan het voordoen van het *hakken*, klankgebaren bij de letters enzovoort. Dat moet frontaal te zien zijn. Het in rijtjes zitten vinden sommige scholen ouderwets. Maar wanneer leerlingen in groepjes zitten, zien ze de leerling tegenover hen een letter schrijven. Dit veroorzaakt het spiegelen van letters. Nog afgezien van het feit dat leerlingen in groepjes veel afleiding hebben van de anderen om hen heen.’

‘Het tegenover elkaar zitten veroorzaakt het spiegelen van letters’

En dringend nodig: een omklapbaar zijbord, waar de leraar onder andere woordrijtjes en teksten op kan schrijven die dagelijks met de leerlingen hardop gelezen worden?

‘Zeker, maar dat is tegenwoordig nogal eens een probleem. Die zijborden zijn in veel gevallen verdwenen. Gelukkig bestaan er whiteboards, die aan het digibord zitten, die ook dichtgeklapt kunnen worden. Stimuleer als ib’er de aanschaf hiervan. Deze borden kunnen bij het dagelijks dictee omgeklapt worden. Zo weet de leraar wat kinderen uit het hoofd op kunnen schrijven. Op het zijbord worden per week zes woordrijtjes geschreven en een verhaaltje dat bij voorkeur met de leerlingen wordt gemaakt. Het lezen van woordrijtjes is het opstapje waarmee je de nieuwe leescategorie oefent. Je gebruikt in de verhaaltjes picto’s voor de woorden die leerlingen nog niet kunnen lezen, denk aan ‘krokodil’ in de klankzuivere periode. Dit lees je allemaal dagelijks samen met de leerlingen hardop. Het leesdoel van de week is zo ook meteen duidelijk.’

Wat moet de professional in groep 2 weten over de doorgaande lijn voor het aanvankelijk lezen en spellen in groep 3?

‘Een soepele aansluiting van groep 2 op groep 3 is belangrijk. Daarom bieden leraren de kleuters in groep 2 de drie belangrijkste oefeningen van het fonemisch bewustzijn aan. Dat zijn: 1) letters aanbieden; 2) auditieve analyse; 3) auditieve synthese.

Zorg dat de kinderen eind groep 2 op MKM-niveau kunnen hakken, dus analyseren: r-aa-m. En dan altijd weer terug naar de eerste letter, r, en deze ook weer hardop benoemen. Let op: vraag nooit naar de middelste of laatste klank. Na die eerste letter kun je vragen: wat is de volgende?

Vertel als ib'er of jonge-kindspecialist aan je collega's waarom het belangrijk is om het op deze manier te oefenen: om te voorkomen dat leerlingen omkeringen maken. Als een kind 'maar' in plaats van 'raam' zegt of schrijft, wordt soms voortvarend de conclusie getrokken: "Oh, typisch dyslectisch." Nee, dit is vaak het gevolg van de focus op die laatste letter!

In de methodiek ZLKLS wordt beschreven dat je spellend lezen voorkomt door de auditieve synthese van de klankzuivere MKM-woorden al in groep 2 zingend of zoemend voor te doen: rrrrraaaaammmmm. Die auditieve vertraging is het hulpmiddel. Het geeft leerlingen in groep 3, als ze woordjes moeten gaan lezen, de tijd om naar de volgende letter te kijken. Dit helpt leerlingen die er moeite mee hebben. Leerlingen die het meteen kunnen lezen, hebben dat natuurlijk niet meer nodig.'

Er wordt nog weleens gedacht en verkondigd dat leren lezen vanzelf komt, dus waarom zou je er in groep 2 al mee moeten beginnen? Laat kinderen spelen!

'We willen graag een soepele doorgaande lijn van groep 2 naar groep 3. Adviseer de kleuterleraren daarom om kinderen gevoelig te maken door de drie hiervoor genoemde oefeningen te doen.

De leraar moet zeker met de zwakke oudste kleuters deze oefeningen expliciet en gericht doen, in een klein groepje. Vijf minuten per dag kan al voldoende zijn. Dan kunnen ook deze kinderen in groep 3 het gewone lesprogramma meteen volgen.'

Jouw scholingspartners geven trainingen in scholen om de ZLKLS-methodiek te implementeren. Als het klaar is, gaan zij de school weer uit. Wat is daarna de rol van de schoolleider? En van de intern begeleider?

'Zoals bij alle nieuwe ontwikkelingen in een school is het belangrijk te bewaken dat iedereen nog werkt volgens de nieuwe werkwijze, in dit geval dus: volgens de methodiek. Het is belangrijk dat alle leraren school-

'Als begeleider moet je "het waarom" goed kunnen uitleggen'

breed dezelfde instructietaal spreken voor de leerlingen. De schoolleider moet ook goed op de hoogte zijn van die taal. Nieuwe teamleden moeten daarop worden ingewerkt of bijgeschoold. Immers: een team verandert, er komen leraren die met andere methodes hebben gewerkt en gewend zijn andere termen te gebruiken. Niet minder belangrijk: er moet tijd zijn om dat leesen spellingonderwijs voldoende te kunnen geven! Geef leraren de tijd en de rust om in de basisvakken – lezen, spellen, schrijven en ook rekenen – thuis te raken. En vaak met kinderen te oefenen. Een intern begeleider of jonge-kindspecialist die collega's inwerkt en regelmatig lesobservaties doet, moet minimaal dezelfde inhoudelijke kennis hebben als de leraren. En liefst boven de stof staan om steeds "het waarom" goed te kunnen uitleggen. Want het gaat, zoals gezegd, niet alleen om het beoordelen van het proces van een les, het gaat vooral om de inhoud. Weten wat je doet, wanneer en waarom.'

De literatuurlijst bij dit artikel vind je in de materialenbank op lbbo.nl.

Lidy Peters

Lidy Peters is redactielid van 'Beter Begeleiden' en auteur van het boek 'Talen die de school in komen, kansen voor een multiverse basisschool'. Zij begeleidt scholen met talige verbetertrajecten en is docent bij Academia University of Applied Sciences.